

НАУКОВО-ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК

щодо застосування конструкції ст. 1224 ЦК України до випадків, коли спадкоємець, якого усувають, помер після відкриття спадщини

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Метою підготовки цього висновку є питання застосування конструкції ст. 1224 ЦК України до випадків, коли спадкоємець, якого усувають, помер після відкриття спадщини.

Висновок підготовлено на запит Голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Гулька Б. І. відповідно до п. 3.3. розд. 3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді, затвердженого Постановою Пленуму Верховного Суду від 02 лютого 2018 року № 1.

При проведенні науково-правового дослідження були надані для вивчення копії наступних документів:

1. Лист Голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Гулька Б. І. до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді про підготовку наукового висновку від 17.05.2019 № 755/17978/20.

2. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 08.06.2021 у справі № 755/17978/20.

3. Постанова Київського апеляційного суду від 14.09.2021 у справі № 755/17978/20.

Для підготовки наукового висновку поставлені наступні питання:

Чи можливо на підставі частини першої статті 1224 ЦК України усунути від спадкування особу, яка умисно позбавила життя спадкодавця, але сама померла до спливу визначеного частиною першою статті 1270 ЦК

України шестимісячного строку для прийняття спадщини, шляхом пред'явлення відповідного позову до її спадкоємця?

I. АНАЛІТИЧНА ЧАСТИНА

Перед Верховним Судом постало питання про застосування ч. 1 ст. 1224 ЦК України у площині застосування цієї правової норми щодо можливості усунення на від права на спадкування особи, яка умисно позбавила життя спадкодавця та в подальшому, до спливу визначеного ч. 1 ст. 1270 ЦК України шестимісячного строку для прийняття спадщини, сама померла. Як впливає із досліджених матеріалів, позов про усунення від права на спадкування особи 1, яка є спадкоємцем першої черги після померлої особи 2, заявлено іншим спадкоємцем першої черги після померлої особи 2 (особою 3), який належним чином прийняв спадщину, а відповідачем у справі є спадкоємець першої черги після померлої особи 1 (особа 4).

Особа 3 просив суд усунути саме особу 1 від права на спадкування за законом на спадкове майно, що залишилося після смерті особи 2.

На час відкриття спадщини після смерті особи 2 особа 1 проживала постійно із спадкодавцем, тобто визнається такою, що прийняла спадщину.

Особа 1 померла через 11 днів після смерті особи 2.

Відомості про заповіти вказаних осіб відсутні.

Після смерті особи 1 заяви про прийняття його спадщини у встановлений законом строк подали особа 3 та особа 4.

Особа 4 заяву про прийняття спадщини після особи 2 в порядку спадкової трансмісії не подавала.

Позов пред'явлено до суду після смерті особи 1. При цьому позивач категорично заперечує щоб майно, яке залишилося як спадщина після смерті _____, увійшло до складу спадкового майна _____, як особи, яка позбавила спадкодавця життя.

При аналізі обставин справи у розрізі поставленого питання слід звернути увагу на юридичну конструкцію ст. 1224 ЦК України.

Вказана стаття визначає правила про *негідних або ж недостойних спадкоємців*, тобто осіб, які за певних умов позбавляються права на спадкування, тобто втрачають статус спадкоємців. Інакше кажучи, за положеннями коментованої статті негідні спадкоємці — взагалі не спадкоємці. У зв'язку з цим відсутність у цій статті терміну «негідні спадкоємці» розробники ЦК вважають не випадково, оскільки той, хто вчинив протиправну поведінку за життя спадкодавця взагалі не вважається спадкоємцем¹.

Слід звернути увагу, що аналізована стаття передбачає усунення від *права* на спадкування, тобто позбавлення юридичної можливості бути спадкоємцем. Позбавлення права розглядається як цивільно-правова санкція, із віднесенням її до цивільно-правової відповідальності відповідного виду. При цьому до позбавлення права на спадкування як виду і форми цивільно-правової відповідальності застосовуються відповідні правила про відповідальність у цивільному праві.

Підхід розглядати застосування ст. 1224 ЦК крізь призму відповідальності у цивільному праві в цілому проглядається у практиці КЦС ВС. Так, Огляд судової практики КЦС ВС містить посилання на постанову КЦС ВС від 01.02.2022, у якій зроблено висновок про застосування ч. 5 ст. 1224 ЦК, а яким у справах про усунення від права на спадкування відповідно до частини п'ятої статті 1224 ЦК України суд має встановити сукупність таких обставин: ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги при

---

¹ Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право: Підручник — К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. — С. 37.

можливості її надання; перебування спадкодавця в безпорадному стані; потреба спадкодавця в допомозі саме цієї особи. Лише при одночасному настанні наведених обставин та їх доведеності в сукупності спадкоємець може бути усунений від спадкування² (постанова Верховного Суду від 01 лютого 2022 року у справі № 759/18917/17 (провадження № 61-12894св20) <http://reyestr.court.gov.ua/Review/103056562>). Такий висновок ВС схожий на висновки про застосування цивільно-правової відповідальності, зокрема про відшкодування шкоди.

Мотиви вчинення злочину для усунення від спадкування значення не мають і можуть бути не пов'язані із спадкуванням.

При цьому із ч. 1 ст. 1224 ЦК України не випливає, що спадкоємці повинні діяти виключно з метою заволодіти спадщиною. Таке розуміння зумовило б неправильне й обмежене застосування цієї норми. Тому й особи, які вчинили вбивство спадкодавця чи спадкоємця не лише з корисних мотивів, а із ревнощів, помсти, з метою приховати інший злочин, з хуліганських та інших мотивів, повинні усуватися від спадщини, оскільки вони своїми умисними діями об'єктивно сприяли тому, що їх закликають до спадщини чи їх частка спадщини внаслідок таких дій, спрямованих проти інших спадкоємців, автоматично збільшується³.

Потребують аналізу питання щодо можливості усунення від спадкування вже після його смерті, особливо з огляду на *особистий* характер усунення від права на спадкування та можливість вирішити питання про права фізичної особи після смерті останньої

Суд апеляційної інстанції це питання не аналізував, при цьому аналізована постанова від 14.09.2021 містить тільки вказівку: встановивши, що _____ умисно позбавив життя свою матір _____, що підтверджено постановою про закриття кримінального провадження з

² Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень – квітень 2022 року / упоряд. правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС, к.ю.н, доцент Д. Д. Луспенник / Київ, 2022. С. 29.

³ Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток: Монографія. — К.: КНТ, 2007. — С. 209.

нереабілітуючих підстав, колегія суддів прийшла до висновку, що в силу закону не має права на спадкування після смерті

відповідно до положень статті 1224 ЦК України. Вважаємо, що цей висновок необхідно уточнити, вказавши, що *слід визнати таким, що усунений від права на спадкування*, оскільки усунути від права на спадкування можливо лише особу, яка є живою на момент такого усунення, тобто має повну цивільну правоздатність на цей момент.

Важливим є питання про правові наслідки усунення від права на спадкування у площині можливості застосування спадкової трансмісії після смерті

Оскільки визнається таким, що таким, що усунений від права на спадкування після своєї матері, то він не може бути таким, що не встиг прийняти спадщину, що є обов'язковою умовою застосування конструкції спадкової трансмісії за ст. 1276 ЦК. Тому до спірної ситуації ст. 1276 ЦК України не застосовується.

Крім того, висновок суду апеляційної інстанції, що оскільки діяння, зазначені у ч.1 ст. 1224 ЦК України є кримінально караними, то вони повинні бути підтверджені обвинувальним вироком суду або постановою про закриття кримінального провадження з нереабілітуючих підстав, які є самостійною та достатньою підставою для усунення від права на спадкування, є *результатом помилкового тлумачення* цієї норми матеріального права виходячи з наступного.

По-перше, виходячи з буквального змісту ч.1 ст. 1224 ЦК України у ній *прямо не йдеться* про необхідність підтвердження відповідних обставин обвинувальним вироком суду або постановою про закриття кримінального провадження з нереабілітуючих підстав. У цій статті йдеться лише *про цивільно-правові наслідки* відповідних діянь особи, яка позбавила життя

спадкодавця або кого-небудь із можливих спадкоємців або ж вчинила замах на їхнє життя⁴.

По-друге, посилання на постанову суду або органів досудового слідства про закриття кримінального провадження *з nereабілітуючих підстав* є правозастосовчим архаїзмом, оскільки Конституція України, Кримінальний кодекс України та КПК України як профільний кодифікований нормативно-правовий акт *взагалі не містять* такої підстави закриття кримінального провадження, яка може бути кваліфікована як nereабілітуюча. Відповідно до ч. 2 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України "ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом". Згідно з пунктом 19 частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України стороною кримінального провадження з боку обвинувачення є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим кодексом. Частиною першою статті 91 Кримінального процесуального кодексу України визначено обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. До таких обставин віднесено, зокрема, ті, які "виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження", і ті, які "є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання" (абз. 4 п. 5 Рішення КС України від 26.02.2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України).

---

⁴ Для цілей порівняльно-правового тлумачення, зазначимо, що «в соответствии со ст. 727 Французского ГК не достойны наследовать и, в качестве таковых, отстраняются от наследования:

1) тот, кто будет осужден за причинение смерти или за попытку причинить смерть покойному (наследодателю);

2) тот, кто предъявил против умершего уголовное обвинение, признанное клеветническим».

Тому у цій частині аналізовану постанову суду апеляційної інстанції ві 14.09.2021 необхідно змінити відповідним чином.

Виходячи з наведеного, пропонуються наступні відповіді на поставлене у запиті питання.

I. ВІДПОВІДЬ НА ПОСТАВЛЕНЕ ПИТАННЯ

На підставі частини першої статті 1224 ЦК України особу, яка умисно позбавила життя спадкодавця, але сама померла до спливу визначеного частиною першою статті 1270 ЦК України шестимісячного строку для прийняття спадщини, *слід визнати такою, що усунена від права на спадкування, на підставі рішення суду.*

*Член Науково-консультативної
Ради при Верховному Суді*

Печений О. П.